

การพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี THE DEVELOPMENT OF SANGHA ADMINISTRATION OF PHOTHARAM DISTRICT, RATCHABURI PROVINCE

^[1]พระครูพัฒนวิহারธรรม (สวัสดิ์ ปวตฺตโน) Phrakhrū Patthanaviharntham (Sawat Pawatthano)

^[2]พระครูวิสุทธาันทคุณ Phrakhrū Wisutthanantakhun

^[3]พระราชสมุทรวชิรโสภณ Phrarat Samutrawachirasophon

^{[1] [2] [3]}วิทยาลัยสงฆ์ราชบุรี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Ratchaburi Buddhist College, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand

Corresponding Author E-mail: sawatpawatthano@gmail.com

Article Received: May 14, 2024, Revised: August 24, 2024, Accepted: August 26, 2024.

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษากระบวนการพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี 2) เปรียบเทียบระดับการปฏิบัติที่มีต่อการพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ โดยจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล และ 3) ศึกษาปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะต่อการพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ เป็นการวิจัยแบบผสมวิธี โดยในส่วนของ การวิจัยเชิงปริมาณ ใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือเก็บข้อมูลภาคสนามจากพระสงฆ์กลุ่มตัวอย่างในอำเภอโพธาราม จังหวัดเพชรบุรี จำนวน 257 รูป วิเคราะห์ข้อมูลที่ได้โดยหาค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ทดสอบสมมติฐานโดยการทดสอบค่าที ค่าเอฟ วิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว และในส่วนของ การวิจัยเชิงคุณภาพมีการวิเคราะห์เอกสาร และใช้แบบสัมภาษณ์เป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูลภาคสนามจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 9 รูปหรือคน และวิเคราะห์ข้อมูลด้วยเทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหาประกอบบริบท ผลการวิจัยพบว่า 1) การพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลางและอยู่ในระดับปานกลางทุกด้าน เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ได้แก่ ด้านประสิทธิภาพอยู่ในระดับปานกลาง ส่วนด้านที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด ได้แก่ ด้านการปรับตัวอยู่ในระดับปานกลาง 2) ผลการเปรียบเทียบระดับการปฏิบัติที่มีต่อการพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี โดยจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล พบว่า สถานภาพ อายุ พรรษา และวุฒิการศึกษาสามัญ มีผลให้ความคิดเห็นที่มีต่อการพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี โดยภาพรวม แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 และ 0.05 จึงยอมรับสมมติฐานที่ตั้งไว้ ส่วนวุฒิการศึกษานักธรรม มีผลให้ความคิดเห็นที่มีต่อการพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี โดยภาพรวม ไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้ 3) ปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะพบว่า ปัญหา อุปสรรค ได้แก่ คณะสงฆ์ในอำเภอโพธารามยังขาดการวิเคราะห์และแนวทางแก้ไขปัญหาทางสังคมเศรษฐกิจในสถานการณ์ปัจจุบันอันเป็นอุปสรรคในการพัฒนาการปกครองของคณะสงฆ์ในปัจจุบัน และคณะสงฆ์อำเภอโพธารามยังมีสำนักสงฆ์ที่จัดตั้งขึ้นใหม่ ยังมีปัญหาทั้งด้านสถานที่ ด้านบุคลากร และขัดแย้งกับระบบกฎหมายของคณะสงฆ์กับฝ่ายบ้านเมือง ส่วนข้อเสนอแนะ ได้แก่ คณะสงฆ์ในอำเภอโพธารามควรมีแผนงานการวิเคราะห์ทางระบบระเบียบแนวทางป้องกันปัญหาทางสังคมเศรษฐกิจในสถานการณ์ปัจจุบันเพื่อพัฒนาคณะสงฆ์ และควรส่งเสริมทักษะและส่งเสริมองค์ความรู้ให้บุคลากรของคณะสงฆ์เพื่อให้ความพร้อมใน

การปฏิบัติงานอย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ตลอดจนคณะสงฆ์อำเภอโพธารามควรเร่งสำนักสงฆ์ขึ้นเป็นวัดให้ถูกต้องทั้งทางฝ่ายคณะสงฆ์และฝ่ายบ้านเมือง พร้อมพัฒนาทั้งด้านสถานที่ ด้านบุคลากร เพื่อรองรับการพัฒนาการบริหารจัดการกิจการของคณะสงฆ์อำเภอโพธาราม

คำสำคัญ: การพัฒนา, การปกครอง, คณะสงฆ์

ABSTRACT

The purposes of this research were 1) to study the level of development of Sangha administration in Photharam District, Ratchaburi Province, 2) to compare the level of practice towards the development of Sangha administration in Photharam District, Ratchaburi Province by classifying according to personal factors, and 3) to study problems, obstacles, and suggestions for the development of Sangha administration in Photharam District, Ratchaburi Province. The study was the mixed method research between quantitative and qualitative research. In term of quantitative research, it used the questionnaire as the tool to collect the data in the field study from 257 monks in Photharam district, Ratchaburi province. The data were analyzed through frequency, percentage, mean, standard deviation, t-test, F-test, one-way analysis of variance. In term of qualitative research, using the documentary analysis and interview as the tools to collect the data in the field study from 9 key informants and analyzed the data through the content analysis technique. The research results found that: 1) Development of Sangha administration in Photharam District, Ratchaburi Province in overall, it was at a moderate level and all aspects were at a moderate level. When considering each aspect, it was found that the aspect with the highest average was the aspect of efficiency at a moderate level. The aspect with the lowest average was the aspect of adaptation at a moderate level. 2) Comparisons results of practice level towards the development of Sangha administration in Photharam District, Ratchaburi Province by classifying according to personal factors was found that status, age, years of ordination and general educational qualifications had an effect on opinions towards the development of the Sangha administration in Photharam District, Ratchaburi Province, overall being significantly different at the 0.01 and 0.05 levels, therefore, hypothesis was accepted. As for the Dhamma educational qualification, it had an effect on opinions towards the development of the Sangha administration in Photharam District, Ratchaburi Province, in overall was not different, and so the hypothesis was rejected. 3) Problems, Obstacles, and Suggestions: it was found that the problems and obstacles included that the Sangha in Photharam District still lacked of analysis and solutions to social and economic problems in the current situation, which was an obstacle in the development of the Sangha administration at present. Moreover, the Photharam District Sangha still had a newly established monastery, which still had problems in terms of location, personnel, and conflicts with the legal system of the Sangha and the government. As for suggestions, the Sangha in Photharam District should have a plan to analyze and set up a

system of regulations and guidelines to prevent social and economic problems in the current situation for the development of the Sangha, and should promote skills and knowledge for the Sangha personnel in order to perform their duties more efficiently. As well as the Photharam District Sangha should urge the monastery to properly upgrade its status to a temple and develop both the location and personnel in order to support the development of administrative management of the Sangha in Photharam District.

Keywords: Development, Administration, Sangha

บทนำ

สภาพของสังคมมนุษย์มีความแตกต่างไปจากสังคมของสัตว์อื่นอย่างมากด้วยเหตุที่เมื่อมนุษย์ต้องการความปลอดภัยและเข้ามาอยู่ร่วมกันนั้น ขณะเดียวกันก็ได้เรียนรู้และพัฒนาด้านอื่นๆ ด้วยจนกระทั่งทำให้ชุมชนกลายเป็นเมืองหรือนครที่มีประชากรมากขึ้นมีความสลับซับซ้อนมากขึ้น ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมมนุษย์จึงมีมากขึ้นตามไปด้วย และเมื่อมีปัญหาเกิดขึ้นในสังคมมนุษย์ซึ่งตามธรรมชาติและสัญญาติญาณมนุษย์ก็จะพยายามหาทางแก้ไขและเครื่องมืออย่างหนึ่งที่มนุษย์นำมาใช้ในการแก้ไขปัญหาของสังคมคือระเบียบกฎเกณฑ์ที่มนุษย์ในสังคมสร้างขึ้น โดยในยุคต้นๆ ของมนุษย์นั้น ผู้ปกครอง หรือผู้นำ หรือผู้ที่กำหนดกฎเกณฑ์ต่างๆ ของสังคม คือ ผู้แข็งแรงที่สุด มีความเก่งกล้ามากที่สุดในสังคมนั้นเอง

การปกครองเป็นการวางระเบียบกฎเกณฑ์ให้สมาชิกของสังคมได้อยู่ร่วมกันทำหน้าที่อย่างปกติสุขครอบคลุมถึงการจัดทำกฎหมาย บังคับใช้กฎหมาย และการตัดสินกรณีขัดแย้งเกี่ยวกับการตีความหมายและการใช้กฎหมาย ซึ่งทุกคนในสังคมจะต้องยอมรับและปฏิบัติตาม หากมีใครขัดขึ้นไม่ยอมรับหรือทำกรบางอย่างในลักษณะที่จะนำความเดือดร้อนมาสู่คนอื่น ย่อมจะได้รับโทษทัณฑ์บางประการตามควรแก่กรณี ทั้งนี้เพื่อการปกป้องมิให้มีใครมาทำความเดือดร้อนวุ่นวายให้เกิดขึ้นแก่สังคม และเพื่อให้เป็นการคุ้มครองคนที่ยอมรับปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ทางสังคมหรือกฎหมายให้ดำรงอยู่ได้อย่างสงบสุข (คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยการปกครอง, 2547) การปกครอง (Governance) จึงครอบคลุมถึงการบริหาร การวางระเบียบ กฎเกณฑ์สำหรับสังคม เพื่อให้สังคมมีความสงบสุข (สุชุม นวลสกุล, 2547)

พระพุทธเจ้าทรงจัดรูปแบบการปกครองที่เป็นธรรมขึ้นแก่สังคมฯ หนึ่ง คือ “สังคมสงฆ์” ทรงใช้วิธีการสำหรับมนุษย์มาอยู่ร่วมกันเป็นชุมชน และมีระเบียบ แบบแผนในการเป็นอยู่ตลอดจนการดำเนินกิจกรรม เพื่อให้มนุษย์เหล่านั้นได้รับประโยชน์จากการสอนของพระองค์อย่างเต็มที่ โดยพระองค์ทรงมีฐานะเป็นธรรมราชา ดังพุทธพจน์ตอนหนึ่ง ความว่า เราเป็นพระราชานั้นคือเป็นธรรมราชาผู้ยอดเยี่ยม (ดูรายละเอียดใน ม.ม. (ไทย) 13/609/554) ทั้งนี้ การปกครองคณะสงฆ์ในสมัยพุทธกาล ไม่ได้มีระเบียบแบบแผนอะไรมากนักและคณะสงฆ์ยังไม่ได้ดำรงสถานะการเป็นศูนย์รวมทางจิตใจของประชาชนดังเช่นปัจจุบัน เพราะพุทธศาสนาเพิ่งเริ่มตั้งและท้าทายต่อความเชื่อในจารีตเดิมของศาสนาพราหมณ์ เจตจำนงในการออกบวชเกิดจากความเบื่อหน่ายและมุ่งหาจุดหลุดพ้นทางโลก แต่โดยเนื้อแท้การปกครองสงฆ์ในสมัยพุทธกาลมีลักษณะความเป็นประชาธิปไตยและเป็นสังคมที่เสมอภาค พระสงฆ์ทุกรูปมีหน้าที่ปฏิบัติตามพระธรรมวินัย พระเถระผู้เป็นอุปัชฌาย์อาจารย์มีหน้าที่ปกครองสาธุศิษย์ของตน แต่ในสังฆกรรมทั้งปวง สงฆ์ย่อมเป็นใหญ่ไม่เลือกที่จะเป็นอาจารย์หรือสาธุศิษย์ เมื่อมีกิจสงฆ์เกิดขึ้นจะต้องมีการประชุมสงฆ์และถือมติเอกฉันท์เป็นหลัก เนื่องจากพระสงฆ์สาวกยังไม่มากนักความเสื่อมอันเกิดจากข้อวัตรปฏิบัติของพระสงฆ์จึงมีน้อย ดังปรากฏหลักฐานใน

พระไตรปิฎกพระสงฆ์ที่ล่วงละเมิดสิกขาบทอยู่เนืองๆ มีเพียงกลุ่มพระสงฆ์ฉัพพัคคีย์ และหลักที่ใช้ในการปกครองก็มีเพียงพระธรรมวินัย ไม่จำเป็นต้องอาศัยพระราชอำนาจจากพระเจ้าแผ่นดินหรือผู้ปกครองรัฐให้ออกกฎหมายบังคับสั่งสมณฑล ฝ่ายอาณาจักรมีหน้าที่ถวายศาสนูปถัมภ์แต่ด้านเดียว (คณิศร และสุบรรณ จันทบุตร, 2546) ต่อมา ภายหลังพุทธปรินิพพานล่วงมาแล้ว 200 กว่าปี พระพุทธศาสนาเข้ามาสู่ประเทศไทย โดยคณะสมณทูตที่นำโดยพระโสณะและพระอุตตระ เมื่อครั้งยังเป็นอาณาจักรสุวรรณภูมิ ในปี พ.ศ. 235 (สุชีพ ปุญญานุภาพ, 2547) โดยพระมหากษัตริย์และประชาชนต่างยอมรับนับถือและยึดหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาเป็นแนวทางประพฤติปฏิบัติในการดำรงชีวิตมาจนถึงทุกวันนี้ กระทั่งปัจจุบัน คณะสงฆ์ไทยมีธรรมเนียมที่ใช้ในการปกครองคณะสงฆ์ คือ พระธรรมวินัย (คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2549) และมีพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 ซึ่งเป็นหลักจัดระเบียบการปกครองอีกส่วนหนึ่งด้วย (พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปญโญ), 2546)

งานปกครองเป็นงานนำ เป็นงานหลักซึ่งกว้างขวางยิ่งใหญ่อะเอียดอ่อนยิ่งกว่างานทั้งหลาย เป็นงานที่ทำไม่เสร็จ ต้องคอยปรับปรุงเปลี่ยนแปลงให้เหมาะสมแก่สถานการณ์ปัจจุบันอยู่ตลอดเวลา ถ้างานปกครองดำเนินไปอย่างไร งานอื่นๆ ก็จะดำเนินไปอย่างนั้น ถ้างานปกครองดำเนินไปไม่ได้ งานบริหารลักษณะอื่น ๆ ก็ดำเนินไปไม่ได้เช่นกัน (พระพุทธรธรรม (ทองย้อย กิตติทินโน), 2548) ทั้งนี้ คณะสงฆ์อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี ดำเนินการสอดส่อง ดูแล รักษาความเรียบร้อยดีงาม เพื่อให้พระภิกษุสามเณรที่อยู่ในวัด หรือในปกครองปฏิบัติ ตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎ ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง ประกาศของมหาเถรสมาคม หรือพระบัญชาของสมเด็จพระสังฆราช

อย่างไรก็ตาม ยังคงมีปัญหาบางประการที่รอคอยการแก้ไข ได้แก่ 1) การเน้นสิ่งก่อสร้างเป็นหลัก ส่งผลให้มีเสนาสนะที่เกินความจำเป็น มีจำนวนมากมายหลายหลัง แต่ยังไม่มีการใช้สอยน้อย 2) พระภิกษุสามเณรบางรูปที่บวชเข้ามาในระยะเวลาอันสั้น มีความประพฤติไม่เรียบร้อยสมกับสมณสาธูป เมื่อกระทำความผิดก็ไม่ได้รับการลงโทษตามสมควรแห่งความผิดนั้นๆ 3) ความไม่ต่อเนื่องของการสนับสนุนทุนการศึกษาแก่พระภิกษุสามเณร ตลอดจนเยาวชนในชุมชนอันเป็นที่ตั้งของวัด และ 4) ขาดแคลนเจ้าหน้าที่ผู้รับผิดชอบดูแลคลังของใช้และพัสดุของวัด ซึ่งโดยปกติทุกวัดจะให้พระภิกษุรูปใดรูปหนึ่งเป็นผู้ดูแล แต่ด้วยสถานะความเป็นพระสงฆ์จึงเกิดความไม่สะดวกหลายประการในคราวที่มีผู้ต้องการยืมของใช้จากคลังเพื่อนำไปใช้ในพิธีต่างๆ เช่น ไม่สามารถเรียกเงินทดแทนสิ่งของที่ได้รับความเสียหายจากผู้ยืมได้ตามสมควรแก่มูลค่า หรือเกิดความล่าช้าเนื่องจากการปฏิบัติงานเพียงลำพังผู้เดียว เป็นต้น (พระครูโสภณปริยัติคุณ (เสรี คุณวโร), 2556)

จากประเด็นปัญหาที่กล่าวมา ประกอบกับการที่ผู้วิจัยมีสังกัดในคณะสงฆ์อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี จึงสนใจศึกษาเรื่องการพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี ซึ่งองค์ความรู้ที่ได้รับจากการวิจัยในครั้งนี้เป็นข้อมูลสำคัญสำหรับผู้มีส่วนเกี่ยวข้องนำไปใช้ในการแก้ไขปัญหาและการพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี ต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาระดับการพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี
2. เพื่อเปรียบเทียบระดับการปฏิบัติที่มีต่อการพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์อำเภอ โพธาราม จังหวัดราชบุรี โดยจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล

3. เพื่อศึกษาปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะต่อการพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์อำเภอโพธารามจังหวัดราชบุรี

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยผสมผสานวิธีระหว่างการวิจัยเชิงปริมาณและการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมีวิธีการดำเนินการวิจัย ดังนี้

1. ประชากรที่จะศึกษาในครั้งนี้ได้แก่ พระสงฆ์ที่มีสังกัดอยู่ในวัดอำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี จำนวน 713 รูป (สำนักงานเจ้าคณะอำเภอโพธาราม, 2565) โดยหาขนาดของกลุ่มตัวอย่างจากการใช้สูตรคำนวณของ ทาโร่ ยามาเน่ (Taro Yamane) ในกรณีที่ทราบจำนวนประชากร ที่ระดับความคลาดเคลื่อน 0.05 หรือ ระดับความเชื่อมั่นร้อยละ 95 จากนั้นจึงทำการสุ่มตัวอย่างด้วยวิธีการสุ่มแบบแบ่งกลุ่ม (Cluster Random Sampling)

2. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) จากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ได้แก่ ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholders) จำนวน 3 กลุ่ม รวมทั้งสิ้น 9 รูปหรือคน

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

3.1 แบบสอบถาม (Questionnaire) โดยมีขั้นตอนการสร้างเครื่องมือ การตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ และลักษณะของเครื่องมือ ดังนี้ 1) ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง 2) กำหนดกรอบแนวคิดในการสร้างเครื่องมือการวิจัย 3) กำหนดวัตถุประสงค์ในการสร้างเครื่องมือการวิจัยโดยขอคำปรึกษาจากอาจารย์ที่ศึกษานิพนธ์ 4) สร้างเครื่องมือ 5) นำเสนอร่างเครื่องมือการวิจัยต่ออาจารย์ที่ศึกษานิพนธ์ และผู้เชี่ยวชาญเพื่อตรวจสอบผลการตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือ พบว่า ค่าดัชนีความสอดคล้อง (IOC) อยู่ระหว่าง 0.60 ถึง 1.00 และปรับปรุงแก้ไข 6) นำเครื่องมือการวิจัยไปทดลองใช้ (Try-Out) กับประชากรที่ไม่ใช่กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย จำนวน 30 คน เพื่อหาความเชื่อมั่นด้วยวิธีการหาค่าสัมประสิทธิ์แอลฟา (Alpha coefficient) ของครอนบาค (Cronbach) ได้ค่าความเชื่อมั่น เท่ากับ .787 7) ปรับปรุงแก้ไข 8) จัดพิมพ์แบบสอบถามฉบับสมบูรณ์ และนำไปใช้เก็บรวบรวมข้อมูลกับกลุ่มตัวอย่าง

3.2 แบบสัมภาษณ์ (Interview) สำหรับเก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ (Key Informants) ตามลักษณะการเป็นตัวแทนของกลุ่มตัวอย่างที่เหมาะสม จากวิธีการสุ่มแบบเจาะจง (Purposive Sampling)

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

4.1 การวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถาม โดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์ โดยใช้สถิติ ดังนี้ 1) สถิติพรรณนา (Descriptive Statistics) สำหรับอธิบายลักษณะทั่วไปของกลุ่มตัวอย่างและพรรณนาปัจจัยส่วนบุคคล สถิติที่ใช้ คือ ค่าความถี่ (Frequency), ค่าร้อยละ (Percentage), ค่าเฉลี่ย (Mean) และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) 2) สถิติอนุมาน (Inferential Statistics) ใช้สำหรับทดสอบสมมติฐาน สถิติที่ใช้ คือ การทดสอบค่าที (t-test) ค่าเอฟ (F-test) ด้วยวิธีการวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว (One Way ANOVA) เมื่อพบว่ามีความแตกต่างก็จะทำการเปรียบเทียบความแตกต่างค่าเฉลี่ยเป็นรายคู่ด้วยวิธีผลต่างเป็นสำคัญน้อยที่สุด (Least Significant Difference: LSD.) 3) การวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถามปลายเปิด (Open ended Question) วิเคราะห์โดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis Technique) ประกอบบริบท นำเสนอเป็นความเรียงประกอบตาราง โดยการแจกแจงความถี่ของผู้ตอบแบบสอบถามแบบปลายเปิด

4.2 การวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสัมภาษณ์ มีวิธีการดังนี้ 1) นำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ มาถอดเสียงและบันทึกเป็นข้อความ 2) นำข้อความจากการสัมภาษณ์และการจดบันทึกมาจำแนกเป็นประเด็น และเรียบเรียงเฉพาะประเด็นที่เกี่ยวข้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย 3) วิเคราะห์คำให้สัมภาษณ์ของผู้ให้ข้อมูล สำคัญตามวัตถุประสงค์การวิจัย โดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis Technique) ประกอบบริบท (Context) 4) สังเคราะห์ข้อมูลตามวัตถุประสงค์การวิจัยและนำเสนอต่อไป

สรุปผลการวิจัย

1. ระดับการพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี ทั้ง 5 ด้าน ในภาพรวม ระดับปานกลางทั้งหมด ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 ระดับการพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี โดยภาพรวม

ที่	การพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี	ระดับการปฏิบัติ		
		$\bar{X}$	S.D.	แปลผล
1	ด้านความสามารถ	3.20	0.74	ปานกลาง
2	ด้านประสิทธิภาพ	3.27	0.78	ปานกลาง
3	ด้านความพึงพอใจ	2.89	0.69	ปานกลาง
4	ด้านการปรับตัว	2.76	0.61	ปานกลาง
5	ด้านการพัฒนา	2.96	0.62	ปานกลาง
ภาพรวม		3.02	0.58	ปานกลาง

จากตารางที่ 1 พบว่า การพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี โดยภาพรวม อยู่ในระดับปานกลาง มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.02 และอยู่ในระดับปานกลางทุกด้าน เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า 1) ด้านความสามารถ พิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ พระสงฆ์เป็นผู้เฝ้ารักษาความรู้และมีจิตวิทยาในการปกครองพระภิกษุได้บังคับบัญชา อยู่ในระดับมาก ข้อที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด คือ พระสงฆ์มีการศึกษาวิเคราะห์สถานการณ์ปัจจุบันของปัญหาและอุปสรรคในความรับผิดชอบของคณะสงฆ์ในการวางแผนการปกครองต่อไป อยู่ในระดับปานกลาง 2) ด้านประสิทธิภาพ พิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือพระสงฆ์มีการปกครองโดยมุ่งความสามัคคีของหมู่คณะและการเป็นอยู่ของพระภิกษุยังเป็นสุข อยู่ในระดับมาก ข้อที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด คือ พระสงฆ์มีกระบวนการวินิจฉัยปัญหาอุปสรรคแก่คณะสงฆ์และกฎหมายเถรสมาคม อยู่ในระดับปานกลาง 3) ด้านความพึงพอใจ พิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ พระสงฆ์ได้มีการจัดประชุมพระสังฆาธิการประจำเดือนตามที่เจ้าคณะปกครองกำหนดไว้ อยู่ในระดับมาก ข้อที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด คือ พระสงฆ์มีการจัดประชุมพระภิกษุสามเณรผู้ได้รับการปกครองเพื่อชี้แจงกฎระเบียบวาระต่าง ๆ อยู่ในระดับน้อย 4) ด้านการปรับตัว พิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ พระสงฆ์มีการปรับตัวให้เข้ากับเทคโนโลยีสมัยใหม่เพื่อสะดวกรวดเร็วในการบริหารงานการปกครอง อยู่ในระดับปานกลาง ข้อที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด คือพระสงฆ์มีการปรับปรุงการบริหารการปกครองพระภิกษุสามเณรให้ทันยุคทันสมัย อยู่ในระดับปานกลาง 5) ด้านการพัฒนา อยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ พระสงฆ์มีการตรวจสอบดูแลความประพฤติปฏิบัติตนของภิกษุสามเณรในการปกครองของตนอย่างสม่ำเสมอ อยู่ในระดับปานกลาง ข้อที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด คือพระสงฆ์ได้มีการออกกฎระเบียบในการอยู่

ร่วมกันเป็นหมู่คณะโดยสอดคล้องกับพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ กฎกระทรวงมาคมข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง มติ ประกาศ และพระราชบัญญัติสมเด็จพระสังฆราช อยู่ในระดับน้อย

2. ผลการเปรียบเทียบความคิดเห็นต่อการพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์อำเภอโพธาราม โดยจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล โดยจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคลตามสมมติฐานพบว่า

สมมติฐานที่ 1 พระสงฆ์ที่มีอายุต่างกัน มีระดับการปฏิบัติต่อการพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี แตกต่างกัน

จากผลการวิจัยพบว่า พระสงฆ์ที่มีสถานภาพต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี แตกต่างกัน นัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 จึงยอมรับสมมติฐานการวิจัย

สมมติฐานที่ 2 พระสงฆ์ที่มีพรรษาต่างกัน มีระดับการปฏิบัติต่อการพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี แตกต่างกัน

จากผลการวิจัยพบว่าพระสงฆ์ที่มีอายุต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี แตกต่างกัน นัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 จึงยอมรับสมมติฐานการวิจัย

สมมติฐานที่ 3 พระสงฆ์ที่มีตำแหน่งต่างกัน มีระดับการปฏิบัติต่อการพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี แตกต่างกัน

จากผลการวิจัยพบว่า พระสงฆ์ที่มีพรรษาต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี แตกต่างกัน นัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 จึงยอมรับสมมติฐานการวิจัย

สมมติฐานที่ 4 พระสงฆ์ที่มีวุฒิการศึกษาสามัญต่างกัน มีระดับการปฏิบัติต่อการพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี แตกต่างกัน

จากผลการวิจัยพบว่า พระสงฆ์ที่มีวุฒิการศึกษานักธรรมต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี ไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐานการวิจัย

สมมติฐานที่ 5 พระสงฆ์ที่มีวุฒิการศึกษานักธรรมต่างกัน มีระดับการปฏิบัติต่อการพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี แตกต่างกัน

จากผลการวิจัยพบว่า พระสงฆ์ที่มีวุฒิการศึกษาสามัญต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี ไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐานการวิจัย

3. ปัญหา อุปสรรค ข้อเสนอแนะในการพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี ทั้ง 5 ด้าน พบว่า

3.1 ปัญหา อุปสรรคในการพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี ทั้ง 5 ด้าน พบว่า คณะสงฆ์ในอำเภอโพธารามยังขาดการวิเคราะห์และแนวทางแก้ไขปัญหาทางสังคมเศรษฐกิจในสถานการณ์ปัจจุบันอันเป็นอุปสรรคในการพัฒนาการปกครองของคณะสงฆ์ในปัจจุบันและบุคลากรของคณะสงฆ์บางวัดยังขาดทักษะความพร้อมในการปฏิบัติงานจึงทำให้ขาดประสิทธิภาพ อีกทั้งคณะสงฆ์ในอำเภอโพธารามบางวัดไม่ให้ความร่วมมือในการจัดกิจกรรมและการให้ความร่วมมือในหมู่คณะทำให้ขาดความรู้ความเข้าใจในการปกครอง และคณะสงฆ์ยังขาดการนำความรู้ทั้งศาสตร์และศิลป์ในเชิงปฏิบัติมาปรับประยุกต์ให้เหมาะสมใช้ในการทำงานของพระภิกษุสามเณรในวัด ตลอดจนคณะสงฆ์อำเภอโพธารามยังมีสำนักสงฆ์ที่จัดตั้งขึ้นใหม่ ยังมีปัญหาทั้งด้านสถานที่ ด้านบุคลากร และขัดแย้งกับระบบกฎหมายของคณะสงฆ์ และฝ่ายบ้านเมือง ส่วนข้อเสนอแนะ คณะสงฆ์ในอำเภอโพธารามควรมีแผนงานการวิเคราะห์วางแผนระบบระเบียบแนวทางป้องกันปัญหาทางสังคมเศรษฐกิจในสถานการณ์ปัจจุบันเพื่อพัฒนาคณะสงฆ์ และควรส่งเสริมทักษะ

และส่งเสริมองค์ความรู้ให้บุคลากรของคณะสงฆ์เพื่อให้มีความพร้อมในการปฏิบัติงานอย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ควรมีการจัดประชุมพระสังฆาธิการประจำเดือนตามที่เจ้าคณะปกครองกำหนดไว้และควรสร้างเครือข่ายภาคีร่วมกันเพื่อให้เกิดความสามัคคีแก่หมู่คณะสงฆ์ เพิ่มการอบรมเสริมองค์ความรู้ให้ความรู้กับคณะสงฆ์โดยปรับประยุกต์ให้เหมาะสมกับสถานการณ์ในปัจจุบันเพื่อการปกครองจะทำให้คณะสงฆ์เกิดความเจริญก้าวหน้าต่อไปตลอดจนคณะสงฆ์อำเภอโพธารามควรเร่งสำนักสงฆ์ยกขึ้นเป็นวัดให้ถูกต้องทั้งทางฝ่ายคณะสงฆ์และฝ่ายบ้านเมือง พร้อมพัฒนาทั้งด้านสถานที่ ด้านบุคลากร เพื่อรองรับการพัฒนางานปกครองของคณะสงฆ์

3.2 ข้อเสนอแนะในการพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี พบว่าพระสังฆาธิการในทุกระดับควรมีแนวทางในปฏิบัติตนตามหลักพระธรรมวินัย และระเบียบปฏิบัติที่เรียบร้อยเหมาะสมกับตำแหน่งการปกครองของตนและให้เป็นแบบอย่างที่ดีเป็นภาวะผู้นำแก่พระภิกษุสามเณรใต้ปกครอง และคณะสงฆ์มีการพัฒนาศักยภาพบุคลากร ตลอดจนมีการจัดแผนงานจัดสรรผลประโยชน์เพื่อคณะสงฆ์เป็นหลัก โดยการดำเนินชีวิตของคณะสงฆ์มีรูปแบบประชาธิปไตยยึดรูปแบบการมีส่วนร่วมส่งเสริมความสามัคคีในหมู่คณะเป็นหลัก และคณะสงฆ์ในอำเภอโพธาราม มีการพัฒนางานปกครองและการบริหารจัดการกิจการงานในองค์กร 6 ที่เป็นหน้าที่หลักของวัดอย่างดี มีการวางแผนและเป้าหมายการพัฒนางานปกครองอย่างชัดเจนเป็นเครือข่ายร่วมกัน มีการประสานการทำงานด้านการปกครองร่วมกับคณะสงฆ์อำเภออื่นๆ ตลอดจนคณะสงฆ์ในระดับจังหวัดราชบุรี เพื่อยกระดับการพัฒนางานองค์กรสงฆ์ในภาพรวมให้เกิดความดีงามร่วมกัน สร้างศรัทธา สร้างความเข้มแข็งให้แก่องค์กรสงฆ์และกิจการพระพุทธศาสนาให้มั่นคงสืบต่อไป

อภิปรายผลการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้พบผลการวิจัยที่สำคัญนำมาอภิปรายผลการวิจัยได้ดังนี้

1. ระดับการพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.02 แสดงให้เห็นว่า การปกครองคณะสงฆ์ในคณะสงฆ์ อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี มีศักยภาพพอสมควรในการแสดงออกจากแบบสอบถามทั้ง แบบสอบถาม และแบบสัมภาษณ์ โดยมีทัศนคติเห็นไปในทางเดียวกัน ส่งผลต่อการประพฤติปฏิบัติในการดำเนินงานวิจัยประสิทธิภาพการปกครองคณะสงฆ์อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี โดยรู้หน้าที่จัดสรรแบบแผนการดำเนินการกับองค์ความรู้ให้โอกาสสร้างสรรค์สิ่งใหม่ ๆ ในการจัดกิจกรรมคณะสงฆ์ ให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน โดยสงเคราะห์อนุเคราะห์ให้เป็นแบบประชาธิปไตย ปกครองแบบพอปกครองลูกให้ความช่วยเหลืออนุเคราะห์ซึ่งกันและกัน ซึ่งสอดคล้องกับที่พระราชวัลภาจารย์ (ดาวเรือง อาจารย์คุณ/คุณเมฆ) (2562) ได้ศึกษาวิจัยเรื่องภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการในการปกครองคณะสงฆ์อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี ผลวิจัยพบว่าโดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง และอภิปรายรายด้านดังนี้

1.1 ด้านความสามารถอยู่ในระดับปานกลาง แสดงให้เห็นว่า การพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี ได้มีการส่งเสริมให้คณะสงฆ์ในอำเภอโพธารามมีความสามารถในการบริหารจัดการปกครองคณะสงฆ์ ให้มีรูปแบบเป็นระบบประชาธิปไตย ในการบริหารองค์กร คณะสงฆ์อำเภอหัวหิน ให้จัดมีรูปแบบในการทำแผนงานจัดสรรผลประโยชน์เพื่อคณะสงฆ์เป็นหลัก โดยดำเนินชีวิตของคณะสงฆ์มีรูปแบบที่ตอบสนอง สามารถดูแลปกครองป้องกันไม่ให้คณะสงฆ์มีความเสื่อมถอยลดลง สามารถดำเนินกิจการคณะสงฆ์ให้เจริญก้าวหน้าไปได้ด้วยดี ซึ่งสอดคล้องกับที่พระสุรชัย สุรชโย (ทองกันยา) (2564) ได้ศึกษาวิจัยเรื่องการประยุกต์ใช้หลักอปริหานิยธรรมในการปกครองคณะสงฆ์อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี ผลการวิจัย

พบว่า การประยุกต์ใช้หลักการบริหารนิยธรรมในการปกครองคณะสงฆ์อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี โดยภาพรวม อยู่ในระดับปานกลาง

1.2 ด้านประสิทธิภาพอยู่ในระดับปานกลาง ในองค์กรคณะสงฆ์อำเภอโพธาราม สร้างนวัตกรรมในองค์กร ให้พระภิกษุผู้มีความสามารถเลือกมาทำหน้าที่ปฏิบัติงานให้เหมาะสมกับงานของคณะสงฆ์ โดยแต่ละด้านในองค์กร 6 ของการบริหารจัดการกิจการคณะสงฆ์ของอำเภอหัวหิน โดยเลือกบุคลากรในองค์กรที่เห็นความสามารถจะสร้างผลงาน รวมทั้งทีมเพื่อสร้างความเป็นปึกแผ่นเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในหมู่คณะสงฆ์ การดำเนินการในการบริหารจัดการบุคลากรหรือพระสงฆ์ที่จะเข้ามาขับเคลื่อนหน่วยงานของคณะสงฆ์ในอำเภอหัวหิน จะต้องยึดหลักคุณธรรมทำงานด้วยความตั้งใจ ทำงานด้วยความสามารถ ยอมรับเพิ่มประสิทธิภาพให้ตนเองอยู่ตลอดเวลา ยึดเหนี่ยวระเบียบคำสั่งข้อบังคับเพื่อสร้างชิ้นงานอย่างมีประสิทธิภาพทำให้คณะสงฆ์เข้มแข็ง ซึ่งสอดคล้องกับที่ พระครูวิลาศกาญจนธรรม (เล็ก สุธมมปญโญ) (2556) ได้วิจัยเรื่อง การปกครองคณะสงฆ์ตามหลักกติกุขุปรินิยธรรม 7 ของคณะสงฆ์ อำเภอทองผาภูมิ จังหวัดกาญจนบุรี ผลการวิจัยพบว่าอยู่ในระดับปานกลาง

1.3 ด้านความพึงพอใจอยู่ในระดับปานกลาง การปกครองให้เกิดประสิทธิผลในระบอบการบริหารกิจการคณะสงฆ์อำเภอโพธาราม ในด้านความพอใจของการจัดองค์กรคณะสงฆ์ การนำและการจูงใจ การควบคุมคณะสงฆ์ให้มีประสิทธิภาพเกิดประสิทธิผลในระดับความปลอดภัยต่อคณะสงฆ์ ด้านความร่วมมือก้าวหน้า ด้านการที่คณะสงฆ์ยอมรับการดำเนินการ การจัดทำกรให้เกียรติ ขอความร่วมมือไม่ว่าจะเป็นความร่วมมือต่อการบริหารช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันจะทำให้คณะสงฆ์อำเภอโพธาราม ในความสำเร็จต่อการจัดทำกิจกรรมคณะสงฆ์ต่างๆ เป็นไปได้ด้วยดี ซึ่งสอดคล้องกับที่พระมหาประกอบ โชติบุญโญ (จ๋วยเย็น) (2561) ได้วิจัยเรื่องการประยุกต์ใช้หลักธรรมาภิบาลของพระสังฆาธิการในการปกครองคณะสงฆ์อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี ผลการวิจัยพบว่าอยู่ในระดับปานกลาง

1.4 ด้านการปรับตัวอยู่ในระดับปานกลาง คณะสงฆ์มีความเตรียมพร้อม ไม่ว่าจะเป็นสถานการณที่เลวร้ายถึงขีดสุด หรือสถานการณที่ไม่เลวร้าย คณะสงฆ์พระภิกษุสงฆ์ในอำเภอโพธาราม ส่วนใหญ่ปรับตัวตามสถานการณได้เป็นอย่างดี ดำเนินตามแผนของผู้บังคับบัญชาและตอบสนองต่อผู้บังคับบัญชา ทำให้คณะสงฆ์ดำเนินงานไปข้างหน้าโดยไม่ติดขัด สามารถช่วยเหลือตอบสนอง แม้ในคณะสงฆ์เองหรือหน่วยงานของราชการ คณะสงฆ์ให้ความช่วยเหลือปรับตัวตามสถานการณได้เป็นอย่างดี ตอบสนองต่อการที่ช่วยเหลือตอบสนองต่อการให้ความร่วมมือ ทำให้คณะสงฆ์เป็นตัวอย่างที่ดีต่อประชาชนที่พบเห็น ว่าพระภิกษุยังมีการปรับตัวตามสถานการณ ไม่เป็นตัวถ่วงให้แก่หน่วยงานหรือภาครัฐ ให้เกิดความลำบากใจ ซึ่งสอดคล้องกับที่ ดาบตำรวจอำนาจ เจริญสุข (2557) ได้ทำการวิจัยเรื่องการพัฒนาคุณภาพชีวิตของข้าราชการตำรวจศูนย์ฝึกอบรมตำรวจภูธรภาค 6 จังหวัดนครสวรรค์ ผลการวิจัยพบว่าอยู่ในระดับปานกลาง

1.5 ด้านการพัฒนาอยู่ในระดับปานกลาง หมู่คณะสงฆ์ในอำเภอโพธาราม มีการดำเนินการหรือการส่งเสริมให้พระภิกษุดำเนินรอยตาม หรือให้พระภิกษุมีความสามารถนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อกิจการคณะสงฆ์ เป็นการตอบสนองตอบสนองงานของผู้บังคับบัญชาและไม่ขัดข้องไม่ขัดเคือง และยังสามารดำเนินการกับหน่วยงานรัฐได้เป็นอย่างดี โดยมีความร่วมมือของทั้งสองฝ่ายไม่ว่าจะเป็นฝ่ายงานของรัฐบาลหรือหน่วยงานของคณะสงฆ์ ช่วยเหลือในการดำเนินการและยังส่งเสริมให้พระภิกษุผู้มีความสามารถทำหน้าที่ตอบสนองนโยบายของผู้บังคับบัญชาได้เป็นอย่างดี ซึ่งสอดคล้องกับที่พระโกศล มณีรัตน (2561) ได้วิจัยเรื่องการพัฒนาภาวะผู้นำทางการบริหารเชิงพุทธของผู้บริหารมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ภาคเหนือตอนล่าง ผลการวิจัยพบว่าอยู่ในระดับปานกลาง

2. ผลการเปรียบเทียบความคิดเห็นที่มีต่อการพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี โดยจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล โดยจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล โดยจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล ตามสมมติฐานวิจัยทั้ง 5 ข้อ สามารถอภิปรายผลได้ดังนี้

2.1 สถานภาพ ผลการเปรียบเทียบความคิดเห็นที่มีต่อการพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี โดยจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล ด้านสถานภาพ พระสงฆ์ที่มีสถานภาพต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี โดยภาพรวม แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 ซึ่งผลการวิจัยดังกล่าวนี้ สอดคล้องผลการวิจัยของพระสมุห์อนุรักษ์ ธีรสุโก (2556) ได้ศึกษาวิจัยเรื่องการพัฒนาวัดเพื่อการท่องเที่ยวเชิงพุทธในจังหวัดสมุทรสาคร ผลการวิจัยพบว่า มีความคิดเห็นแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 ซึ่งยอมรับสมมติฐานที่ตั้งไว้

2.2 อายุ ผลการเปรียบเทียบความคิดเห็นที่มีต่อการพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี โดยจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล ด้านอายุ พระสงฆ์ที่มีอายุต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี โดยภาพรวม แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ซึ่งผลการวิจัยดังกล่าวนี้ สอดคล้องผลการวิจัยของพระปลัดอานนท์ ญาณธมโม (ศรีโสธร) (2563) ได้ศึกษาวิจัยเรื่องการพัฒนาศักยภาพพระวิปัสสนาจารย์ในจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ผลการวิจัยพบว่ามีความคิดเห็นแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ซึ่งยอมรับสมมติฐานที่ตั้งไว้

2.3 พรรษา ผลการเปรียบเทียบความคิดเห็นที่มีต่อการพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี โดยจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล ด้านพรรษา พระสงฆ์ที่มีพรรษาต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี โดยภาพรวมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 ซึ่งผลการวิจัยดังกล่าวนี้ สอดคล้องผลการวิจัยของจากรุวรรณ บัวทุม (2556) ได้ทำการวิจัยเรื่องการพัฒนาคุณภาพชีวิตเกษตรกรตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกรณีศึกษาสำนักงานกองทุนฟื้นฟูและพัฒนาเกษตรกรรมสาขาจังหวัดพิจิตร ผลการวิจัยพบว่า มีความคิดเห็นแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 ซึ่งยอมรับสมมติฐานที่ตั้งไว้

2.4 วุฒิการศึกษาสามัญ ผลการเปรียบเทียบความคิดเห็นที่มีต่อการพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี โดยจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล ด้านวุฒิการศึกษาสามัญ พระสงฆ์ที่มีวุฒิการศึกษาสามัญต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี โดยภาพรวมไม่แตกต่างกัน ซึ่งผลการวิจัยดังกล่าวนี้ สอดคล้องผลการวิจัยของพระมหาประกอบ โชติปัญโญ (จ้อยเย็น) (2561) ได้วิจัยเรื่องการใช้หลักธรรมมาภิบาลของพระสังฆาธิการในการปกครองคณะสงฆ์อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี ผลการวิจัยพบว่า มีความคิดเห็นไม่แตกต่างกันจึงปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้

2.5 วุฒิการศึกษานักธรรม ผลการเปรียบเทียบความคิดเห็นที่มีต่อการพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี โดยจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล ด้านวุฒิการศึกษานักธรรม พระสงฆ์ที่มีวุฒิการศึกษานักธรรมต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี โดยภาพรวมไม่แตกต่างกัน ซึ่งผลการวิจัยดังกล่าวนี้ สอดคล้องผลการวิจัยพระสุรชัย สุรชโย (ทองกันยา) (2564) ได้ศึกษาวิจัยเรื่องการใช้หลักอปริหานิยธรรมในการปกครองคณะสงฆ์อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี ผลการวิจัยพบว่า ไม่แตกต่างกันจึงปฏิเสธสมมติฐานการวิจัย

3. ปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะสำหรับความเห็นต่อการพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี

3.1 ปัญหาอุปสรรคข้อเสนอแนะในการ การพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี พบว่า คณะสงฆ์ในอำเภอโพธารามยังขาดการวิเคราะห์และแนวทางแก้ไขปัญหาทางสังคม เศรษฐกิจในสถานการณ์ปัจจุบันอันเป็นอุปสรรคในการพัฒนาการปกครองของคณะสงฆ์ในปัจจุบันและ บุคลากรของคณะสงฆ์บางวัดยังขาดทักษะความพร้อมในการปฏิบัติงานจึงทำให้ขาดประสิทธิภาพ อีกทั้งคณะ สงฆ์ในอำเภอโพธารามบางวัดไม่ให้ความร่วมมือในการจัดกิจกรรมและการให้ความร่วมมือในหมู่คณะทำให้ขาด ความรู้ความเข้าใจในการปกครอง และคณะสงฆ์ยังขาดการนำความรู้ทั้งศาสตร์และศิลป์ในเชิงปฏิบัติมาปรับ ประยุกต์ให้เหมาะสมใช้ในการทำงานของพระภิกษุสามเณรในวัด ตลอดจนคณะสงฆ์อำเภอโพธารามยังมีสำนัก สงฆ์ที่จัดตั้งขึ้นใหม่ ยังมีปัญหาทั้งด้านสถานที่ ด้านบุคลากร และขัดแย้งกับระบบกฎหมายของคณะสงฆ์ และ ฝ่ายบ้านเมือง ส่วนข้อเสนอแนะ คณะสงฆ์ในอำเภอโพธารามควรมีแผนงานการวิเคราะห์วางระบบระเบียบ แนวทางป้องกันปัญหาทางสังคม เศรษฐกิจในสถานการณ์ปัจจุบันเพื่อพัฒนาคณะสงฆ์ และควรส่งเสริมทักษะ และส่งเสริมองค์ความรู้ให้บุคลากรของคณะสงฆ์เพื่อให้เกิดความพร้อมในการปฏิบัติงานอย่างมีประสิทธิภาพ ยิ่งขึ้น ควรมีการจัดประชุมพระสังฆาธิการประจำเดือนตามที่เจ้าคณะปกครองกำหนดไว้และควรสร้างเครือข่าย ภาควิชาการร่วมกันเพื่อให้เกิดความสามัคคีแก่หมู่คณะสงฆ์ เพิ่มการอบรมเสริมองค์ความรู้ให้ความรู้กับคณะสงฆ์โดย ปรับประยุกต์ให้เหมาะสมกับสถานการณ์ในปัจจุบันเพื่อการปกครองจะทำให้คณะสงฆ์เกิดความเจริญก้าวหน้า ต่อไปตลอดจนคณะสงฆ์อำเภอโพธารามควรเร่งสำนักสงฆ์ยกขึ้นเป็นวัดให้ถูกต้องทั้งทางฝ่ายคณะสงฆ์และฝ่าย บ้านเมือง พร้อมพัฒนาทั้งด้านสถานที่ ด้านบุคลากร เพื่อบริการพัฒนากองปกครองของคณะสงฆ์ ซึ่ง สอดคล้องกับพระครูพิพิธพัฒนโสภณ (สุบิน สุขเมธ) (2558) ได้ศึกษาวิจัยเรื่องรูปแบบการพัฒนาการปกครอง คณะสงฆ์ ตามหลักอปริหานิยธรรมในเขตปกครองคณะสงฆ์ ภาค 2 ผลวิจัยพบว่า รูปแบบการพัฒนาการ ปกครองคณะสงฆ์ ตามหลักอปริหานิยธรรมในเขตปกครองอนุโลม อาศัยหลักพรหมวิหารธรรมและพระวินัย เป็นที่ตั้ง ไม่ให้มีการตัดสินด้วยอำนาจแห่งอคติ แต่ให้คำนึงถึงความถูกต้องและเหมาะสม ตามพุทธบัญญัติโดย ใช้วิธีการเข้มงวดกวดขัน ผ่อนผัน และอนุโลมตามลำดับ ตามสถานการณ์ต่างๆ และข้อเสนอแนะในการพัฒนา ปกครองคณะสงฆ์ ตามหลักอปริหานิยธรรมในเขตปกครองคณะสงฆ์ ภาค 2 ด้านการปกครองคณะสงฆ์ ภิกษุ สามเณรควรมีการกระจายอำนาจการปกครองในวัดไปยังกลุ่มที่มีส่วนร่วมในการบริหารจัดการวัด มี คณะกรรมการ บริหารวัดที่สามารถบริหารจัดการวัด ร่วมกับเจ้าอาวาสได้อย่างมีประสิทธิภาพ ด้านการบริหาร จัดวัดควรมีการวางแผน นโยบาย แผนผังการบริหารจัดการวัดที่ชัดเจน เป็นระบบและต่อเนื่องเป็นรูปประ ชรธรรม ประชาชนสามารถเข้ามามีส่วนร่วมและตรวจสอบได้อย่างไม่ยุ่งยาก และควรดำเนินการประชุมการระงับ อภิกรณ์ของพระสังฆาธิการภายในพื้นที่ปกครองเป็นประจำ

3.2 ข้อเสนอแนะสำหรับความเห็นต่อการพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์อำเภอโพธาราม จังหวัด ราชบุรี พบว่าพระสังฆาธิการในทุกระดับควรมีแนวทางในปฏิบัติตนตามหลักพระธรรมวินัย และระเบียบปฏิบัติ ที่เรียบร้อยเหมาะสมกับตำแหน่งการปกครองของตนและให้เป็นแบบอย่างที่ดีเป็นภาวะผู้นำแก่พระภิกษุ สามเณรได้ปกครอง และคณะสงฆ์มีการพัฒนาศักยภาพบุคลากร ตลอดจนมีการจัดแผนงานจัดสรร ผลประโยชน์เพื่อคณะสงฆ์เป็นหลัก โดยการดำเนินชีวิตของคณะสงฆ์มีรูปแบบประชาธิปไตยยึดรูปแบบการมี ส่วนร่วมส่งเสริมความสามัคคีในหมู่คณะเป็นหลัก และคณะสงฆ์ในอำเภอโพธาราม มีการพัฒนางานปกครอง และการบริหารจัดการกิจการงานในองค์กร 6 ที่เป็นหน้าที่หลักของวัดอย่างดี มีการวางแผนและเป้าหมายการ พัฒนางานปกครองอย่างชัดเจนเป็นเครือข่ายร่วมกัน มีการประสานการทำงานด้านการปกครองร่วมกับคณะ สงฆ์อำเภออื่นๆ ตลอดจนคณะสงฆ์ในระดับจังหวัดราชบุรี เพื่อยกระดับการพัฒนาองค์กรสงฆ์ในภาพรวมให้ เกิดความดีงามร่วมกัน สร้างศรัทธา สร้างความเข้มแข็งให้แก่องค์กรสงฆ์และกิจการพระพุทธศาสนาให้มั่นคง

สืบต่อไป ซึ่งสอดคล้องกับพระครูพิพิธพัฒนโสภณ (สุบิน สุเมโธ) (2558) ได้ศึกษาวิจัยเรื่องรูปแบบการพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ ตามหลักอปริหานิยธรรมในเขตปกครองคณะสงฆ์ ภาค 2 จากผลวิจัยพบว่ารูปแบบการพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ ตามหลักอปริหานิยธรรมในเขตปกครองคณะสงฆ์ ภาค 2 มีการส่งเสริมให้มีความเข้มงวดกวดขันในพระวินัย ตลอดทั้งกฎและระเบียบและระเบียบกฎหมายบ้านเมืองที่สอดคล้องโดยให้ยึดปฏิบัติต่อตนเองและผู้อื่น

องค์ความรู้การวิจัย

องค์ความรู้การวิจัยครั้งนี้คือการพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี มีอธิบายดังนี้

1. ด้านความสามารถ คณะสงฆ์อำเภอโพธารามการมีพัฒนาภาวะผู้นำที่ประสิทธิภาพมีความสามารถปฏิบัติตนให้เป็นแบบอย่างที่ดี และเป็นผู้เฝ้านักศึกษาและมีจิตวิทยาในการปกครองพระภิกษุได้บังคับบัญชาอย่างมีคุณภาพ คณะสงฆ์การจัดประชุมเพื่ออบรมสั่งสอนด้านข้อวัตรปฏิบัติตามหลักพระธรรมวินัย และการสอดส่องดูแลพระภิกษุสามเณร ตลอดจนคอยให้ปฏิบัติตนตามหลักพระธรรมวินัย มีคัสตรพระภิกษุผู้มีความสามารถมาเป็นพระสังฆาธิการหรือผู้ปกครองที่มีคุณสมบัติครบถ้วนมาทำหน้าที่ในการปกครอง และคณะสงฆ์นำแนวทางพุทธธรรมมาภิบาลมาปรับประยุกต์ใช้ในการปกครอง และใช้ในงานการบริหารจัดการองค์กร 6 มีการวางแผนขั้นตอนการปฏิบัติตามอำนาจหน้าที่ ตามสติปัญญาอย่างเต็มกำลังความสามารถตลอดจนมีการศึกษาวิเคราะห์สถานการณ์ปัญหาและอุปสรรคในการปกครองคณะสงฆ์สืบต่อไป

2. ด้านประสิทธิภาพ พระสงฆ์มีการปกครองโดยมุ่งความสามัคคีมีการส่งเสริมสร้างนวัตกรรมองค์กรการปกครองคณะสงฆ์ทั้งระบบ มีการส่งเสริมทักษะและฝึกอบรมเสริมองค์ความรู้ในการปฏิบัติงานสามารถบริหารมีการจัดทำทะเบียนบัญชีพระภิกษุสามเณรอย่างเป็นระบบ และมีการควบคุมพระภิกษุสามเณรให้ปฏิบัติตามพระธรรมวินัยและระเบียบของมหาเถรสมาคมมีกระบวนการระงับอธิกรณ์ที่เกิดขึ้นตามหลักธรรมวินัย ตลอดจนมีกระบวนการวินิจฉัยแก้ไขปัญหาลดอุปสรรคแก่คณะสงฆ์และภุมหาเถรสมาคมอย่างมีประสิทธิภาพ

3. ด้านความพึงพอใจ สร้างแรงจูงใจแก่ผู้ปฏิบัติกิจการงานได้ดีการควบคุมคณะสงฆ์อย่างมีประสิทธิภาพ สร้างความพึงพอใจให้แก่บุคลากรผู้สนองงานอย่างเต็มที่ มีการวางระเบียบการปกครองที่ไม่ขัดต่อพระธรรมวินัยและสอดคล้องกับพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ และสร้างรูปแบบแนวทางการพัฒนางานปกครองโดยมีผู้บังคับบัญชาที่มีคุณธรรม มีความสามารถ มีภาวะผู้นำที่ดีงาม สร้างความมั่นคงในการดำเนินงานกิจการคณะสงฆ์มีการทำความเคารพซึ่งกันในรูปแบบที่น่าพึงพอใจคณะสงฆ์ได้มีการจัดประชุมพระสังฆาธิการและพระภิกษุสามเณรประจำเดือนเพื่อชี้แจงกฎระเบียบต่าง ๆ ตามที่เจ้าคณะปกครองกำหนดไว้ ตลอดจนสร้างแนวร่วมทั้งคณะสงฆ์อำเภอ ระดับตำบล ระดับวัด ระดับชุมชน ตลอดจนหน่วยงานของรัฐ ภาคประชาชนเข้ามาร่วมด้วยสร้างประโยชน์และความพึงพอใจกับทุกภาพส่วน

4. ด้านการปรับตัว มีแนวทางการส่งเสริมประสิทธิผลการปกครอง คือ พระสงฆ์มีการปรับปรุงการบริหารการปกครองพระภิกษุสามเณรให้ทันยุคทันสมัย พระสงฆ์มีการตั้งกองทุนสงเคราะห์สังคมเพื่อช่วยเหลือผู้ประสบภัยต่าง ๆ และผู้ยากไร้ พระสงฆ์มีการทบทวนกฎระเบียบข้อบังคับของการปกครองให้ทันต่อสถานการณ์ปัจจุบัน พระสงฆ์มีการนำความรู้เชิงปฏิบัติมาปรับใช้ในการทำงานของพระภิกษุสามเณร พระสงฆ์มีการปรับตัวให้เข้ากับเทคโนโลยีเพื่อสะดวกรวดเร็วในการบริหารงานการปกครอง และพระสงฆ์มีการปรับปรุงสิ่งอำนวยความสะดวกแก่ผู้มาประสานงานในการปกครอง

5. ด้านการพัฒนา มีการพัฒนาและออกกฎระเบียบในการอยู่ร่วมกันโดยสอดคล้องกับพระราชบัญญัติคณะสงฆ์กฎกระทรวงคมนาคม คำสั่ง มติประกาศ มีการมอบอำนาจหน้าที่ในการจัดกิจกรรมส่งเสริมพัฒนางานทางพระศาสนาของวัดแก่พระภิกษุผู้เป็นเจ้าอาวาสและเจ้าคณะผู้ปกครอง และมีขบวนการพัฒนาทั้งพระภิกษุและสามเณรผู้บวชใหม่ได้เข้าถึงหลักธรรมและได้เห็นรูปแบบการปกครองบริหารจัดการ มีการพัฒนาเปลี่ยนแปลงกฎระเบียบในการอยู่ร่วมกันของหมู่คณะสงฆ์ทั้งทางธรรมและทางโลกให้เหมาะสมกับสถานการณ์ปัจจุบัน สรุปภาพองค์ความรู้ดังในภาพที่ 1

ภาพที่ 1 องค์ความรู้การวิจัย

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้
 - 1.1 คณะสงฆ์ควรจัดปรับประยุกต์ระบบแบบแผนในการจัดกิจกรรมคณะสงฆ์ให้มีระเบียบแบบแผนทั้งด้านพระธรรมวินัยและกฎระเบียบทางโลกจะทำให้เกิดประสิทธิผลในการปกครองคณะสงฆ์
 - 1.2 คณะสงฆ์ควรช่วยเหลือสนับสนุนส่งเสริมพัฒนาบุคลากรที่มีทักษะศักยภาพและมีความสามารถสนับสนุนให้ทำหน้าที่ปฏิบัติงานอย่างเต็มความสามารถจะเกิดผลประโยชน์แก่คณะสงฆ์มากขึ้น
 - 1.3 คณะสงฆ์ควรจัดตั้งกองทุนสนับสนุนการศึกษาทั้งในส่วนทางพระปริยัติธรรม และการศึกษาสามัญในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการสร้างองค์ความรู้ในการพัฒนาการปกครอง และเกี่ยวกับการบริหารจัดการงานคณะสงฆ์ทั้ง 6 ด้าน เพื่อให้มีสร้างบุคลากรที่มีคุณภาพเพื่อใช้ในการสนองงานคณะสงฆ์ในอนาคต
2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป
 - 2.1 ควรทำการวิจัยเกี่ยวกับประสิทธิภาพการปกครองคณะสงฆ์ในจังหวัดราชบุรี
 - 2.2 ควรทำการวิจัยเกี่ยวกับรูปแบบการพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ในบูรณาการการจัดกิจกรรมคณะสงฆ์ในจังหวัดราชบุรี
 - 2.3 ควรทำการวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ในภาค 15

เอกสารอ้างอิง

- คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2549). **การปกครองคณะสงฆ์ไทย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- คณินันท์ และสุพรรณ จันทบุตร. (2546). **ความสำเร็จในการปฏิบัติภารกิจของวัด**. กรุงเทพมหานคร: พริกหวานกราฟฟิค.
- จารุวรรณ บัวม. (2556). **การพัฒนาคุณภาพชีวิตเกษตรกรตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกรณีศึกษาสำนักงานกองทุนฟื้นฟูและพัฒนาเกษตรกรรมสาขาจังหวัดพิจิตร**. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ชีพ ปุญญานุภาพ. (2547). **ประวัติศาสตร์พระศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์รวมสาส์น 1977.
- ดาบตำรวจอำนาจ เจริญสุข. (2557). **การพัฒนาคุณภาพชีวิตของข้าราชการตำรวจศูนย์ฝึกอบรมตำรวจภูธรภาค 6 จังหวัดนครสวรรค์**. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระโกศล มณีนटना. (2561). **การพัฒนาภาวะผู้นำทางการบริหารเชิงพุทธของผู้บริหารมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ภาคเหนือตอนล่าง**. ดุษฎีนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระครูพิพิธพัฒนโสภณ (สุบิน สุขเมโธ). (2558). **รูปแบบการพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ตามหลักอภิธานิธรรมในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค 2**. ดุษฎีนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระครูวิลาศกาญจนธรรม (เล็ก สุขุมมปญโญ). (2556). **การปกครองคณะสงฆ์ตามหลักอภิธานิธรรม 7 ของคณะสงฆ์อำเภอทองผาภูมิ จังหวัดกาญจนบุรี**. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระครูโสภณปริยัติคุณ (เสรี คุณวโร). **ประสิทธิภาพการบริหารจัดการวัดของพระสังฆาธิการในอำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี**. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปญโญ). (2546). **การคณะสงฆ์และการพระศาสนา**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระปลัดอานนท์ ญาณธมโม (ศรีโสธร). (2563). **การพัฒนาศักยภาพพระวิปัสสนาจารย์ในจังหวัดประจวบคีรีขันธ์**. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพุทธรญาณ (ทองย้อย กิตติทินโน). (2548). **ธรรมญาณนิพนธ์: 100 ปี พระพุทธรญาณ**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- พระมหาประกอบ โชติปญโญ (จ้อยเย็น). (2561). **การประยุกต์ใช้หลักธรรมาภิบาลของพระสังฆาธิการในการปกครองคณะสงฆ์อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี**. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระราชวัลภาจารย์ (ดาวเรือง อาจารย์คุณ/คุณเมฆ). (2562). **ภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการในการปกครองคณะสงฆ์อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี**. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

- พระสมุห์อนุรักษ์ อีร์สโกโก. (2556). การพัฒนาวัดเพื่อการท่องเที่ยวเชิงพุทธในจังหวัดสมุทรสาคร, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระสุรชัย สุระชัย (ทองกันยา). (2564). การประยุกต์ใช้หลักการบริหารนิยมในการปกครองคณะสงฆ์อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สำนักงานเจ้าคณะอำเภอโพธาราม. (2565). สถิติพระภิกษุ สามเณร ศิษย์วัด ปีพุทธศักราช 2565. ราชบุรี: สำนักงานเจ้าคณะอำเภอโพธาราม.
- สุขุม นวลสกุล. (2547). การเมืองการปกครองไทยตามรัฐธรรมนูญไทยฉบับประชาชน. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.